

MODERNLEŞME SÜREÇLERİNDE DEMOKRASİ VE BÜROKRASİ İKİLEMİ VE KAVRAMLARININ ANLAMSAL BOYUTLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Burak Hamza ERYİĞİT¹

Fuat YÖRÜKOĞLU²

ÖZ

Bürokrasi ve demokrasi kavramları genellikle akademik ve popüler literatürde üzerinde çalışılan konulardan biridir. Özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından demokrasi ve bürokrasi kavramlarının hem paradoksal hem de birbirlerini tamamlayıcı durumu son derece önemlidir. Yönetimsel kavrama ilişkin bu iki olgu arasındaki paradoksal öncelikli bir durum vardır. Çünkü etkili bir demokrasi etkin ve iyi işleyen bir bürokrasiyi gerektirir. Gerçektende son yirmi yılda kamu hizmetlerinde verimlilik ve kamu hizmetlerinde piyasaya yapılan vurgu ile bürokrasinin resmi biçimsel yapısı iyi işleyen bir demokrasi için önemli olabilir. Ancak çoğu zaman işleyiş bu beklenenden farklı olmuştur. Bürokrasiler bu gibi ülkelerde gücü elinde tutmuşlardır. Bu nedenle bu çalışmada bu sorun hakkında alternatif öneriler yer almış ve bürokrasi ve demokrasi ikilemi irdelenmeye değer bulunmuştur.

Anahtar kelimeler: Gelişmiş ve Gelişmekte olan ülkeler, Modern Devlet, Bürokrasi, İktidar, Örgütlenme

DEMOCRACY AND BUREAUCRACY DILEMMA OF MODERNIZATIONS PROCESSES AND A STUDY OF THE MEANING OF CONCEPTS

ABSTRACT

The terms bureaucracy and democracy are usually thought of, both in the academic and the popular literature. The relationship between bureaucracy and democracy is both paradoxical and complementary are important especially in terms of developed and developing countries. The linkage between those two elements of governing is paradoxical primarily. Because an effective democracy may require an effective and well-functioning bureaucracy, Indeed, the emphasis on efficiency and the use of the market in public service delivery during the past two decades has demonstrated the extent to which the values of formalized bureaucracy may be important for a democracy to function well. But Most of time has not been as expected. Bureaucracies in these countries have been power. Therefore, in this particular study consist of some alternative suggestions for the thisl problems and dilemma of bureaucracy and democracy to see important to explain.

Key words: Developed and developing countires, Democracy, Modern State, Bureaucracy, Power, Organization

¹ Araş. Gör., Uşak Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü, burak.eryigit@usak.edu.tr

² Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, fuat.yorukoglu@gmail.com

GİRİŞ

Modern toplum bireyi organizasyonların içinde yaşamaya mahkûm etmiştir. Bireyi tüm yönleri ile kuşatan bu örgütlerin çoğalması zorunlu bir gelişme olarak bürokratikleşmeyi modern ulus devletlerin bir gerçeği haline getirmiştir. Ancak farklılaşan taleplerin karşılanması noktasında demokratik bir sistemde gayrişahsî ve herkese eşit mesafedeki “ideal” bürokrasi modelinin en iyi örgütlenme şekli olduğu yönündeki görüş, uygulamada bürokrasinin yapısal ve işlevsel niteliklerinden kaynaklanan ve demokrasi ile çelişen eğilimleri nedeniyle günümüzde tartışılır bir hal almıştır. Söz konusu durumda ise bürokrasinin zaman zaman hem siyasal iktidarın gücüne hem de bireyin özgürlük ve eşitlik gibi taleplerine karşı potansiyel gerilim içeren yanlarının görülmesine yol açmıştır.

Demokrasi ve bürokrasi ilişkisine bakış açısı bu yönüyle hem demokrasinin temel ilkeleri açısından bürokrasinin mevcut durumu hem de bürokratik örgütlenmelerin kendi içerisinde var olan demokrasi dışı eğilimlerin varlığından hareketle farklı bir boyuta taşınmıştır. Demokrasi ile bürokrasi ilişkisinin karşılıklı zorunlulukları ve birbirleriyle gerilim noktaları ile birlikte irdelenmesi de bu kapsamda değerlendirilmelidir.

Bu yönüyle söz konusu kavramın nitelendirilmesi itibariyle ortaya çıkan tanımlardaki farklılıkların, modernleşme sürecinin yönünü (postmoderniteye doğru) ve hızını belirleyen bürokrasi-demokrasi ilişkisinin tamamlayıcı unsurlarının (daha doğru ifade ile zorunluluklarının) ile gerilim noktalarının tespiti için elimize önemli argümanlar vermesi muhtemeldir.

I. BÜROKRASİ KAVRAMININ NİTELİĞİ, TEORİK ANLAMLARI VE BÜROKRASİ – DEMOKRASİ TARTIŞMASININ KÖKENLERİ

Bürokrasi kelimesini ilk kullanan kişi olarak “laissez-faire”, “laissez-passer” (bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler) sözü de ona isnat edilen Fransız fizyokrat Vincent de Gournay (1712-1759) gösterilmektedir (Raadschelders, 2003:316). Gournay, “bureaucracy” kavramını o dönemde Fransız idaresinde “bureaumania” kavramı ile bir hastalık olarak gösterdiği durumu işaret ederken kullanmıştır (Albrow, 1970:16).

Etimolojik köken itibariyle kavram, Fransızcada 18.yy’da ofislerde kullanılan yazı masası anlamında “bureau” kelimesi ile ve genellikle bu masaların üzerinde bulunan koyu renkli

kumaşı ifade eden “la bure” den gelmektedir (Kamenka, 1989: 94-95). İngilizcede belli bir idare ve yönetim şeklini belirten “cracy” son ekinin kullanımının sonucu ise “bureaucracy” kavramı büroların yönetimini ifade eden bir anlam kazanmaktadır.

Bu açıdan söz konusu kavram ile vurgulanmak istenen, memurların toplum üzerinde giderek artan etkisi ve egemenliğidir (Eryılmaz, 2002: 6). Bu nedenle bürokrasi kavramının ilk çıkış noktasının bir yönetim biçimi olarak algılanmasından hareketle anlamsal bir işlev gördüğü söylenebilir.

Nitekim bürokrasi kavramının ilk kullanıldığı dönemdeki literatüre baktığımızda bu yeni iktidar biçimine yönelik nitelendirmelerin vurguları açıkça görülebilir. Örneğin 18.yüzyılda Fransız filozof Baron de Grimm bürokrasiyi, “...bürokratın hâkimiyetindeki beşinci yönetim biçimi” olarak tanımlamıştır (Nelson, 2003:57’den aktaran Çınar ve Bayram, 2007:13). Dahası, bürokrasinin oligarşik eğilimlerini vurgulayarak onu bir kurum tipi olarak değil de daha çok hakimiyet ve güç bağlamında analiz etmeye başlayan (Mouzelis, 2003:27) R.Michels ve Rizzi gibi düşünürlerde artan bürokratikleşmenin hakim gücü oluşturduğu kanısındadırlar.

Memurların görevlerini yerine getirirken gereğinden fazla bir güce sahip olduğu görüşünden hareketle, siyasal bir iktidara özgü güç mücadelesi unsurunu memurlara atfeden bu tanımlamaların, karşı teorik iddiaları da ortaya konulabilir. Ancak bürokrasi kavramının tarihsel kökenlerinin ortaya konulması açısından yukarıdaki bu tanımlamalar dikkate değerdir. Kaldı ki konumuz açısından demokrasinin kavramsal ve yaşamsal çerçevesinden değerlendirildiğinde, memurların güç sahibi olduğu bir yönetim biçimi olarak bürokrasi, günümüzde siyasal kurumlardan daha etkili idari kadrolara sahip bir güç olarak, demokratik sisteme yönelik potansiyel bir tehdit algılamasını ön plana çıkartması nedeniyle, ilk sorunsalı ortaya koymaktadır.

Şöyle ki, demokrasi teoride halkın yönetimine dayanır. Ancak uygulamada halkın tamamının yönetmesi (yetişkin bütün nüfusun yönetim işine katılması anlamında), nüfusça büyük modern devlet yapıları için bu imkansızdır. Aslına bakacak olursak yönetenler hükümetler ve bürokratlardır. Hükümetlere yönetme meşruluğunu ise halk vermektedir.

Aslında bürokrasinin siyasal bir mesele olup olmadığı çoğunlukla bir tartışma konusudur. Ancak bu mesele daha çok siyasetin nasıl tanımlandığı ile ilgilidir. Siyaset, devlet faaliyetleri

ile sınırlı olarak görüldüğünde veya siyaset ile kamu yönetimi birbirinden katı bir biçimde ayrı düşünüldüğünde bürokrasi, devletin yönetsel aygıtını oluşturan tarafsız bir araç, mekanizma olarak tanımlanabilir (Bayram, Çınar, 2007; 13).

Bu manada bürokrasinin siyasal iktidar karşısındaki görevi daha genel bir ifade ile “siyasi tercihlerin yönetsel işleyişe yansımaları” olarak tanımlanabilir (Mutlusu ve Öner, 1999:137). Tersine bir işleyiş ortaya bir birleri ile mücadele eden iki farklı iktidar alanı çıkarır: Seçilmişler ve atanmışlar.

Atanmış memurlardan oluşan bürokrasi bu anlamıyla, seçilmişlerin yönetimine karşı memurların yönetimini ya da temsili hükümet sisteminin var olduğu, ancak bu hükümet sistemi içerisinde egemen otoritenin, siyasetçilerin değil memurların elinde olduğu bir yönetim biçimini anlatmaktadır (Eryılmaz, 2002:15).

Kanımızca buradaki sorun olarak görülen bürokrasinin siyasallaşmasıdır. İlginçtir ki yasalara bağlı “ideal” bir bürokrasi modeli ortaya koyan Weber bile, “demokratik toplumlarda siyasal iktidarın, seçimle gelen siyasetçilerden çok bürokrasilerde olduğunu, bürokrasinin gelişmesine paralel olarak özgürlüklerin azalacağını dile getirmiştir” (Mutlusu ve Öner, 1999:139).

Bir yandan siyasal iktidarın halka karşı sorumluluğunun tesis etme çabası içerisinde olan demokrasi, bir yandan ise keyfi hareket etme eğilimi içerisinde bir bürokrasi. Üstelik beşikten mezara kadar bireysel alanı düzenleyen ve denetleyen bir müdahale aracına dönüşmesi ile bürokrasinin özgürlüğe karşı potansiyel tehlikelerinin varlığı gözden (uzak) irak tutulacak bir mesele değildir.

Nitekim siyasi yöneticiler, topluma karşı doğrudan bir sorumluluk taşımayan bürokratların geniş yetkilerle donatılmasına yönetimin demokratik niteliği ile bağdaşmayacağı gerekçesi ile karşı çıkmaktadır (Eryılmaz, 1994:71).

Bunun yanı sıra, demokratik yönetimlerde düzenin sağlanması, toplumun demokrasi içinde gelişmesi, hakların ve özgürlüklerin korunması ve bireylerin kamusal taleplerinin karşılanması (Mutlusu ve Öner, 1999:133) gibi bir takım zorunluluklar gereği bürokrasinin demokrasi açısından gerekliliğini ifade eden ve bürokratik mekanizmaya duyulan ihtiyacı temellendirmeye yönelik nedenlerde bulunmaktadır.

Ancak unutulmamalıdır ki, demokrasi rejimlerinde bürokratlar ile siyasetçiler arasındaki sorumluluk ilişkisi hukuk temellidir. Halka karşı doğrudan sorumluluğu bulunan siyasal iktidar karşısında bürokrasinin bu hukuk temelli sorumluluğu, bazı alanlarda siyasal iktidar karşısında da bürokrasiyi serbest hareket alanı içerisinde bırakmıştır. Yönetmelik açıklığının sağlanmadığı ve bir takım yönetsel duyarlılığı geliştirici mekanizmaların işletilemediği ülkelerde bu belli alandaki özerklik, kimi zaman yeni bir iktidar alanına dönüşebilmektedir. Bu özerklik alanı çoğu zaman gerekli görülse de, seçilmişlerin iktidar alanına, yani bir ülkenin demokrasinin en temel ayağına vurulan bir pranga gibidir.

Bu nedenle bürokrasi ile demokrasi arasındaki gerilim, seçilmişler ile atanmışlar arasındaki ilişkinin niteliğinden doğmaktadır. Siyasal kararların uygulayıcısı konumunda bulunan bürokrasinin siyasallaşmayacağını söylemek güçtür. Nitekim ampirik açıdan kimi ülkeler gözlemlendiğinde bu durum açık bir şekilde görülmektedir. Ancak bürokrasinin elinde tuttuğu güç kaynakları vasıtasıyla siyasi iktidarın alanına topyekün adım atmasının engelleyici mekanizmaların demokratik sistemlerde var olduğu müddetçe bu çoğu zaman kanımızca “zararsız” bir siyasallaşmadır. Demokratik yönetimlerin yapılanmasında yer alan bir takım aracı kurumlar (mediating structures) vasıtasıyla siyasal iktidar ile bürokratik iktidar arasındaki potansiyel yüksek tansiyon hali düşürülebilmektedir. Diğer yandan demokratik bir sistemde yasama organı ve hükümetler bürokrasiyi bir takım yollarla denetlemektedir. Zira bütün demokratik sistemler aynı zamanda bürokrasilere kural koyma yetkisi vermiştir ve bu yetkinin siyasi iradeye uygunluğu kendi sorumlulukları açısından önemlidir.

Özetle bürokrasinin güç kaynakları (uzmanlık bilgisi gibi) onu siyasal iktidarın karşısında bir güç unsuru haline getirebilir. Yinede demokrasi, iyi bir yönetim için bürokrasinin varlığına gerek duymaktadır ve bu gerekliliğin uyumlu mekanizmaları demokratik sistemlerde bulunabilir. Ancak bu bile demokrasi ile bürokrasi arasındaki potansiyel zıtlıkları gidermeye yetmez. O halde modernite yolculuğunun çizdiği yol haritasının birbirleri ile pek anlaşamayan ama birbirlerinden de ayrı yapamayan yolcularıdır bürokrasi ve demokrasi. Bu kader yolculuklarının espirisi demokratik bir sistemin bürokratik mekanizmalara ihtiyaç duyması, ancak bürokrasinin gücü temerküz etme (kendinde toplama) potansiyelinin bulunması sebebiyle zaman zaman demokrasiye sırt çevirmesi ile zorunluluklar ve gerilimler temelinde bir ilişkinin mevcudiyeti olarak ifade edilebilir.

Ancak buradaki sorunun sadece modern devlet yapılanmasında iki farklı iktidar yapısı barındıran bürokrasi ile siyaset arasındaki ilişkide olmadığını da belirtmek gerekir. Bürokratik örgütlerdeki demokratik işleyiş ile ilgili sorunlarda iki kavram arasındaki ilişkinin zayıf noktalarından birini oluşturmaktadır (Smith, 1989:191'den aktaran Çınar ve Bayram, 2007: 16).

Bu açıdan bakıldığında bürokrasi ile demokrasi arasındaki gerilimi en aza indirmenin veya daha açık bir ifadeyle bürokratların otorite isteği ile siyasal iktidarın egemenlik haklarını bağdaştırmanın yolu siyasal sistem içinde bürokrasiyi daha iyi denetleyebilecek mekanizmaları bulmaya ve içsel reformlarla bürokrasinin karakterini değiştirmekten geçmektedir (Eryılmaz, 1994:71).

Şüphesiz uygulama itibarıyla denetim ve içsel reformlarla bürokratik mekanizmaları ussallaştırmak sanıldığı kadar kolay değildir. Örneğin, bürokrasiyi denetleyen tüm mekanizmaların, bürokrasi ile demokrasi arasındaki gerilimi azaltan unsurlar olduğunu söylemek mümkündür ve işletilebilir. Ancak bürokrasinin kendi içyapısındaki örgütlenmesine gelince içsel reformlarla bürokrasinin yapısındaki demokratik olmayan öğeleri tespit ve tedavi etmek zor bir meseledir ve karşımıza siyasal tutumlar sergilemeyi alışkanlık haline getirmiş bir bürokrasi kültürü çıkmaktadır.

Wilson'ın işaret ettiği gibi, görevlilerin bu tutumlarının elde etmeye çalışılan ödüller ya da kaçınmaya çalışılan cezalar karşısında ikinci planda kalması olasıdır (1996:58). Bu bizi önceden sıkı kurallara bağlanmış roller üzerinde ideolojilerin çok sınırlı bir etkisi olduğu sonucuna götürmektedir (1996: 75). Yine de teorik varsayımlardan hareketle böylesi kesin bir yargıdan (ki bazı durumlarda bu teorik varsayımın uygulamada ki örneklerine rastlamak mümkünse de) kaçınmak gerekir. Çünkü genel olarak durumun bundan farklı işlediği de söylenebilir.

Sorun alanı bu noktada farklıdır. Gelişmiş bir ideoloji ile görevli kılınmış, toplumu bu ideolojinin aracı bir ögesi kılmış bürokrasidir. Bu bürokrasi haliyle kendini demokrasi gibi bir kavram ile tanımlaması mümkün olmayacaktır. Bu bürokrasinin daha öncelikli ve “hayati” sorunları vardır. Mises'in ifadesiyle “hiçbir hukuki bünye, kuvvetli ideolojilere dayanan cereyanların tesirlerine mukavemet imkânına sahip değildir.” (2000:17). Daha kesin bir ifadeyle bu bürokrasi çoğu zaman bir “değişim ajanı”dır (Özer, 1999:2).

Dolayısıyla çoğunlukla baskıcı rejimlerin aracı durumundaki böylesi bir bürokrasinin sorumluluk mekanizmalarından yoksun keyfi idare eğilimlerini kurumsallaştırması imkan dahilindedir. Varolduğu toplumun özelliklerine göre karakteristik bazı niteliklere sahip olan (çoğu zaman siyasal kurumlardan önce kurumsallaşmış) böylesi bir bürokrasi, bu bağlamda bazen statükoyu korumakla görevli kılınırken, bazen de belli bir ideolojiyi gerçekleştirmeye yönelik olarak işlevsel bir öneme ve geniş yetkilere sahiptir. Böylece güç bürokraside toplanmaktadır. Bu durum siyasi bir programın parçası olan bir bürokrasinin şekillendirildiği yönetimler açısından son derece doğaldır. Belirtmek gerekir ki kurumsal yapısı itibari ile bürokrasi belli bir ideolojik işlevle görevli kılınmasa da karakteristik özelliği itibari ile bu eğilime sahiptir. Ancak daha önce de değindiğimiz gibi böyle bir bürokrasiyi siyasi alandan uzak tutmak ve siyasal iktidarın kontrolünde idari bir mekanizma olarak işletmek diğerine nazaran daha kolaydır.

Kabaca problem, bürokrasinin “yasal politika oluşturanların elinde bir araç olmaktan çıkıp kendisi izlenecek genel hedefler dayatan bir güç mü olduğu” dur (Mouzelis, 2003:9). Zira, bürokratların elindeki iktidar yoğunlaşmasının artması bir güç mücadelesini ortaya çıkardığı gibi, her halükarda katılım, inisiyatif, bireysellik gibi demokratik teamülleri tehlikeye düşürmektedir (Smith, 1989:191’den aktaran Çınar ve Bayram, 2007:16).

II. PEJEROTİF ANLAMIYLA BÜROKRASİ VE YÜCELTİCİ ETİKETİYLE DEMOKRASİ

Bürokrasi ile demokrasi arasındaki bir başka teğet noktası ve bunun ortaya çıkardığı gerilim ve zorunluluk ilişkisi her iki kavramın kullanım biçimlerinden kaynaklanmaktadır. Zira, her yeni düşüncenin ürünü olan kavram, gündelik dilde yaygın olarak kullanımı ile birlikte zamanla ilk kullanımında daha farklı kodlar içerebilir. Bu suretle onlara yüklenen şey, insan zihninde yeni bir algı dünyası meydana getirir ve kavramın anlamsal yönünü yeniden biçimlendirir.

Örneğin bürokrasi, işlerin ağır yürümesi, hantallık, yetkiyi kötüye kullanma, kötü yönetim, kuralcılık ve verimsizlik gibi olumsuz davranışları ya da eylemleri anlatmakta kullanılmıştır (Eryılmaz, 2002:9). Bu kullanım şekli günlük dilde öylesine yaygın bir hal almıştır ki, bürokrasi kelimesinin zihnimizde oluşturduğu algı, günlük hayatta devletin görünen yüzü olan

kamu kurum ve kuruluşlarındaki işlemlerimizdeki karşılaştığımız her türlü problemin toplamına eş değerdir.

Zaman içerisinde bürokrasinin bazı olumsuz yanlarının görülmesine paralel olarak ortaya çıkan bu durum, çoğu zaman bürokrat yahut bürokrasi kelimelerinin herkes açısından kullanım biçiminin “şahıslar, müesseseler ve muameleler hakkında hakaretle karışık bir tenkit” olarak görülmesini beraberinde getirmiş ve insanların “bürokrasinin hakikaten fena bir şey olduğu ve dünya yüzünden kaldırılması lazım geldiği” kanaatini taşımasına yol açmıştır (Mises, 2000:5).

Kavramlara karşı algı yüklemelerimize demokrasi açısından bakacak olursak bu sefer farklı bir durumla karşılaşacağımız muhakkaktır. Sartori’ye göre ikinci Dünya Savaşı’nın sonlarında demokrasi tüm dünyada onursal bir sözcük haline gelmiştir ve hala da bu saygın anlamını devam ettirmektedir (1996:3-4). Demokrasinin lafzi sıfatının kendisinin bile yönetimleri meşrulaştırıcı bir işlev görmesi yaygın olsa da, esas itibari ile demokrasi uygulama yönüyle diğer yönetim biçimlerine nazaran en iyi yönetim biçimi olarak kabul edilmekte ve tanımındaki çok çeşitliliğe rağmen asgari standartlarda bir mutabakat bulunan, yeni gelişmelere açık bir yönetim biçimi olarak cazibesini yitirmeden bugün de devam ettirmektedir.

Bu manada demokrasi kavramı yatay eşitliği sağlanması bağlamında, iktidar mevkilerinde bulunanlarla vatandaşlar arasında bir farkın bulunmaması, devlet otoritesini kullanıyor olmanın bir üstünlük ve ayrıcalık vesilesi olmadığını ortaya koyar (Dursun, 2008:168). Böylece demokrasi, “vatandaşları için mümkün olduğunda özgürlük ve eşitlik kavramlarını bir arada sunan bir yönetim şekli” (Lipson, 1999 s.17) olarak varlığını sürdürür ve gücünü bu iki temel ilkedен alır. Ancak hepsinden önemlisi Demokrasi Dahl tarafından tanımlandığı biçimiyle bir yirmibirinci yüzyıl fenomenidir (Lijphart, 2006:57).

Bu zaviyeden bakılacak olursa modern ulus devletlerde demokrasi, iktidarı bir anayasa ile sınırlamış, temsili hükümet sistemine dayanan, egemenliğin hakiki sahibinin halk olduğu inancı içerisinde olan ve bu nedenledir ki hükümetlerin vatandaşların üzerinde baskıcı bir rejim oluşturma çabası içerisindeki bir anlayışla vatandaşın özel alanına müdahil olmadığı bir sistemdir.

Ancak bürokratik bir sistemi temin ettiğimizde ve bunun sonucunda bürokratların etkisini ve gücünü arttırdığımızda, ortaya vatandaşın her türlü ferdi işine dahi müdahil olan, zaman zaman bu tavrında keyfiliğe kaçan ve her geçen gün siyasi iradeye karşı gücü temerküz etme kabiliyetinde bir memurlar ordusu karşımıza çıkmaktadır. Bunun neticesinde ortaya çıkan tablo pek de demokrasinin arzu ettiği bir yönetim tarzı olmayacaktır. Zira bürokrasinin etkisini ve gücünü siyasi irade karşısında arttırması ve geleneksel toplumun çok ötesinde devletin hacimce genişlemesi ve teknolojik gelişmeler sonucu modern toplumlardaki halkın her hareketini denetim kabiliyetine haiz bir bürokratik aygıtın varlığı istibdat rejimlerinden farksız uygulamalara yol açacaktır.

Hatta, vatandaşın kamu ile ilgili günlük işlerinde karşılaştıkları sıkıntılar neticesince işlerin ağır aksak, verimsiz ve ilgisiz yürütüldüğü anlamı ile kullandığı “bürokrasi” kelimesi demokrasi kelimesinin “yüceltici etiketi” karşısında son derece “pejerotif” (kötüleyici) bir anlam yüklemesi içerisinde kaldığı da hesaba katılacak olursa, bürokrasi ve demokrasi kavramlarını birbirleri ile olumlama çabasının daha da zor bir hal aldığı düşünülebilir.

Mises’e göre bürokrasinin bu şekilde anlaşılması meselesi bir hatadır. Ona göre bürokrasi tüm bunların asıl kaynağı değildir, asıl kaynakları başka yerde aramak gerekmektedir ki buda “devlet kontrolünün her derde deva” olduğu anlayışıdır (2000: 7). Bu konuda Mises şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Bürokrasiyi tenkit edenlerin en büyük hataları, hücumlarını hastalığın hakiki amiline değil, zahiri belirtilerine tevcih etmeleridir. Asıl mücadele edilmesi gereken illet, totaliterlik temayülleridir. İktisadi faaliyeti idari disiplin altına alan tedbirlerin parlamentodan geçirilmiş kanunlarla veya idari kararlarla temin edilmesi arasında hiçbir fark yoktur. İcra makamlarının yetkilerini genişletmek maksadiyle baş vurulan teknik formalitelerin mahiyet ve neveleri fazla ehemmiyet taşımaz. Parlamentonun teşrii yetkilerinden icra kuvveti lehine feragat edip etmemesi, tali bir hadisedir.” (Mises, 2000:9).

“Makam sahiplerini halkın hizmetkarı olmaktan çıkmışlar, keyiflerinin istediğini yapan gayri mes’ul birer müstebit kesilmişlerdir. Fakat bu bürokrasinin kabahati değildir. Hakiki mes’uliyet, hükümetin vazife ve yetkilerini hudutsuz bir

şekilde genişleten ve ferdi serbesti sahasını daraltan siyasi rejimlere aittir.”
(Mises, 2000: 10).

Mises bu noktada yönetimin karar mekanizmalarının bireyin ferdi alanını daraltan ve özellikle piyasaya müdahaleyi öngören kararlar vermesi durumunda kararın kimden çıkmış olduğu ile pek ilgilenmemekle beraber sorumluluğun siyasi rejimlere ait olduğunu kabul etmekte ve siyasi rejimin niteliğine vurgu yapmaktadır.

Fakat demokrasi ile bürokrasi arasında bireyin ferdi alanını daraltan ve özellikle piyasaya müdahaleyi öngören kararlar vermesi durumunda her ne kadar bir sorumlu aranıyorsa da burada ekonomik, siyasi, idari, hukuki ve toplumsal birçok temel faktörde ki değişme ve gelişmenin etkisini yadsımamak gerekir.

Şöyle ki 1929 yılında yaşanan büyük ekonomik buhranın ardından Keynes’in “ekonomik istikrar için devletin ya da otoriter kuvvetin ekonomiye müdahale etmesi gerektiği fikri” (Düğer, 1997: 140) ve ardından gelişen refah devleti anlayışı (Baltacı, 2004: 360); esas olarak egemen, güçlü, genişleyen ve bu nitelikleri sorgusuz-sualsiz benimsenen bir devlet tipini ortaya çıkarmış (Demirel, 2006:109), Mises’in yakındığı şekilde bizzat siyasilerin sorumluluğunda ekonomik hayata girişimci ya da düzenleyici olarak aktif bir biçimde müdahale eden bürokrasi anlayışı güç bulmuştur.

Denilebilir ki aslında demokrasi ve bürokrasinin hareket alanını belirleyen hususlar ekonomik, siyasi, idari, hukuki ve toplumsal birçok temel faktörün gösterdiği değişme ve gelişmelerden dönemsel olarak etkilenmekte ve bu alan bazen demokrasinin lehine; bazen de bürokrasinin lehine genişleme göstermektedir. Nitekim 1970’lerde yaşanan ekonomik krizler neticesinde yine aynı siyasilerin sorumluluğunda alınan kararlar, bürokrasinin, fertlerin ekonomik ve sosyal hayatına müdahale alanı daraltılmış; sonuç olarak bürokrasinin toplumsal anlamda siyasi ve ekonomik gücü zayıflamıştır.

Şüphesiz demokratik bir siyasi rejimde bürokrasi ile demokrasi kavramlarının aynı sistem içerisinde nasıl işler hale getirileceği konusunda bir çaba içerisinde değiliz. Ancak modern ulus devletlerin herhangi bir ufak çaplı yönetim biçimine veya ortaçağın feodal devletlerine kıyasla hem fonksiyon hem de coğrafi alan itibarıyla büyüklüğü dikkati nazara alınacak olursa, bürokratik bir mekanizmanın devlet idari sisteminde varlığı kaçınılmaz bir şekilde zorunluluk arz ettiği de bir veri olarak karşımızda durmaktadır. Üstelik bürokrasinin,

demokrasi ile zaman zaman çelişen tüm anlamsal algılamalarına rağmen gerilim unsurlarını azaltıcı mekanizmaların varlığı da inkar edilememektedir. Bürokrasinin araçsal ve tarafsız bir konuma sokulması ancak ideal tip olarak mümkünse de, demokrasinin gerekleri ile bürokrasinin zorunlulukları arasında bir denge pekala mümkündür. Etkin ve başka güç odaklarına boyun eğmeyen bir siyasal iktidar bunun ön koşuludur. Bunun içinse demokrasi kavramı konusunu biraz daha açmak gerekir.

Örneğin Schmitter ve Karl, Robert Dahl'ın “poliarşiler” olarak nitelendirdiği modern siyasi demokrasilerin asgari şartlarına ilave olarak halk tarafından seçilmiş organların, anayasal yetkilerini seçilmemiş organların ezici muhalefetine tabi olmadan kullanabilmelerini de ekler (1999:9). Weiner ise demokrasinin varlığı için şart olarak belirlediği dört yaygın mutabakattan birinin seçilen hükümetlerin yönetimin gerçek sahibi olmasını ve seçilmemiş elitlerin kuklaları olmaması gerektiğini belirtmiştir (Berger, 1999:31).

Bu niteliklere haiz demokrasilerde siyasal iktidarın bürokrasiler karşısında etkin bir inisiyatif ve gücü vardır. Meşruiyetini halktan alan bir siyasal iktidarın, başka bir meşruiyet kaynağının kabul edilemeyeceği bir toplumda güçlü yanları vardır. Bu durum ise demokrasi ile bürokrasi arasındaki gerilimi, bürokrasinin araçsal konumuna çekilmesi yönü ile azaltır.

III. RASYONEL DÜNYA ALGISI VE DEMOKRASİ TRENDİ KARŞISINDA BÜROKRASİ

Wilson, bürokrasilerin temel niteliklerini ortaya koyma çabası içerisinde bürokrasilerin davranış modellerini ortaya koymaya çalışırken genel olarak bürokrasilerin nasıl yönetilmeleri gerektiği konusunda değil, halen neden bu biçimde yönetilmekte oldukları konusunda yoğunlaşmıştır (Wilson, 1996). Gerçektende devlet işlevlerinin artmasına paralel olarak artan bürokratikleşmenin getirdiği sorunlarla birlikte bürokrasi konusunda tartışmalar ağırlık kazanmış, ancak Weber ile başlayan bürokrasinin sistematik yapısına ilişkin tek yanlı bakış açısı günümüze kadar süregelmiştir. Günümüzde Weber'in ortaya koyduğu bürokrasinin bir takım yönleri ile eleştiri noktaları mümkündür. Ancak Weber'in ortaya koyduğu bürokrasinin tarihsel temellerinin sağlam ve çok iyi bir ampirik gözleme dayalı olduğunu da inkar etmek mümkün değildir.

Onun örgüt konusundaki çalışmaları ondan sonrada bu konu üzerinde çalışan teorisyenler üzerinde büyük bir etki meydana getirmiştir. Weber'in örgütü, önceden saptanmış kurallar

uyarınca işleyen ve biçimsel yapı ve mekanik davranış kalıplarına önem vererek bazı karakteristik çizgilerle tanımlaması, ondan önce, “kırtasiyecilik”, “büroların iktidarı” gibi kavramlarla tanımlanan bürokrasi kavramını, “belirli özelliklere sahip örgüt” anlamıyla irdelenmesine yol açmıştır. Denilebilir ki kamu yönetimi alanında bürokrasi üzerine yapılan tüm tartışmalar ilk kez Weber tarafından özellikleri belirtilen bürokrasi anlayışının eleştirilmesiyle başlamıştır. Bu yönüyle günümüzde Weber’in ismi adeta bürokrasi kavramıyla özdeşleşmiş durumdadır.

Aslında Weber’in iyi bir gözlemle ortaya koyduğu bürokrasi modeli çağın rasyonel bakış açısının ürünüdür. Ona göre; Batı kültürünün temel karakteristiği özellikle aydınlanmadan bu yana düşüncede ve eylemde her şeyi akıl ölçüsüne vurmak olmuştur. Akılcılık, rasyonalizm de, Batılı için bir felsefi, bilimsel tutum veya ‘izm’ olmanın ötesinde bir yaşama tarzının adıdır.(Coşkun ve Asunakutlu, 2001:177).

Bu rasyonelleşme olgusunu sanayi toplumun idari örgütlenmesinde de görmek mümkündür. Örneğin dönemim yönetim ilkelerinin ortaya konulması konusunda çalışmalar yapan Taylor, bütün durumlara ilişkin tek bir en iyi yolun bulunabileceğini mekanik bir bakış açısıyla ortaya koymaya çalışmıştır (Taylor, 2007)

Weber ise, bürokratik örgütlenmenin mahiyetini analiz ederken makine imgesini sıklıkla kullanmıştır. Tıpkı bir makine gibi, bürokrasi enerjileri standartize edilmiş görevlerin yerine getirilmesini sağlayan en rasyonel sistemdir. Bürokrasinin üyesi kendisine temelden izlenmesi gereken yolu veren sürekli hareket halindeki mekanizmada bir çark dişidir. Makineyle ortak olan bürokrasi, birçok farklı efendinin hizmetine koşabilir (Weber, 2006:6-7). Bu nedenle gerek Taylor’ın gerekse de Weber’in yönetim meselelerine bakış açısı son derece rasyoneldir. Bu durum sadece yönetim konularında değil, çağın fizikten ekonomiye her alanda bakış açısını yansıtması açısından da geçerlidir. Denilebilir ki, mekanik bir bakış açısıyla rasyonel bir dünya kurma özlemi bürokrasiyi; daha fazla özgürlük ve eşitlik talepleri ise Demokrasinin yükselen trendini oluşturmuştur.

Fakat modern yönetim anlayışı içerisinde geleneksel yönetim yaklaşımını ifade ederken vurgu yapılan Weber’in bürokrasi anlayışı ile Taylor’un yönetim anlayışı zaman içinde kendi zıddıyla özdeş yeni bir anlayışın meydana gelmesine ön ayak olmuştur ki; bu anlayışı ifade

etmek için kullanılan temel kavram genel olarak post modern yönetim anlayışı olarak literatürdeki yerini almıştır.

Modern yönetim anlayışının öncül bir ifadesi olan geleneksel yönetim anlayışı, yığınlara yönelik ve standartlaştırılmış bir üretimi, evrensel değerleri, bilime ve ilerlemeye olan inancı ön plana çıkartan fordist üretim tarzı ile özdeşleşmiştir. Yine post modern yönetim anlayışının ön plana çıkmasında etkili olan post fordist üretim tarzı ise 1970’li yıllardan sonra kendi öncülünün zıddı bir tezahür olarak esnek yapıları, üretimde uzmanlaşmayı ve yerindeliği, daha az hiyerarşiyi, artan yarı zamanlı işleri ve kısa süreli sözleşmeleri gündeme getirmiştir. Sonuçta geleneksel (klasik) kamu yönetimi, modern söylemin; post modern kamu yönetimi³ ise post modern söylemin yönetsel plandaki bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Geleneksel kamu yönetimi bürokratik örgütlerle, post modern kamu yönetimi ise post bürokratik örgütlerle temsil edilmektedir. Merkezden yönetim, hiyerarşiye ve kurallara sıkı bağlılık, bilimsellik, nesnellik, dikey örgütlenme ve genel yönetsel yapılanmalar modern örgütlerin özellikleri olmaktadır. Post bürokratik örgütler ise bürokratik örgütlenme tarzının reddi, bürokratik örgütlerin yeni bir mantık ve bir takım araçlarla dönüşümü üzerine kuruludur. Post modern dönemin örgütleri olarak post bürokratik örgütler, yerinden yönetimi, yatay organizasyonları, sonuçlara odaklı yönetimi, durumsal yaklaşımları ve buna uygun özel örgütlenmeleri ön plana çıkartmaktadır (Yıldırım, 2009: 387-394)

Burada geleneksel yönetim anlayışının benimsediği bürokrasi ve üretim tarzı ile post modern yönetim anlayışının benimsediği bürokrasi ve üretim tarzı kıyaslandığında; geleneksel yönetim anlayışının tek tipçi, dikey, kitlesel yaklaşımı ve standardize veya kategorize edici vurgusu ön plana çıkarken, post modern yönetim anlayışının ise farklılıkları dikkate alan, çoğulcu, yatay, yerinden yönetimi ön plana çıkartan bir anlayışı benimsediği gözlenebilmekte, dolayısıyla bu iki farklı yaklaşım ele alındığında post modern yönetim anlayışının hem toplumsal anlamda hem de bürokrasi anlamında demokrasi kavramı açısından daha geniş bir alanı simgelediği ifade edilebilmektedir. Zaten refah devleti anlayışının 1970’li yıllardan itibaren terk edilmeye başlanması ile birlikte bürokrasinin hareket alanının daraldığını ve ferdin temel hak ve hürriyetleri ile teşebbüs hürriyetinin genişlemesine binaen demokrasinin

³ Post modern yönetim anlayışının benimsediği bürokrasi yaklaşımı daha ziyade yeni kamu yönetimi söylemi ile ifade edilmektedir. Kavramın İngilizcesi New Public Administration olarak kavramsallaşmış ve Türkçe’ye Yeni Kamu Yönetimi şeklinde aktarılmıştır.

güçlendiğini ifade etmiştik. Böylelikle bahsi geçen gelişmeler ışığında 1970’li yıllardan sonra demokrasi ile bürokrasi arasındaki hareket alanı kıyaslandığında, bahsi geçen alanın demokrasinin lehine genişlediği sonucuna varmak mümkün olabilmektedir.

Geri kalmış veya gelişmekte olan ülkelerde demokrasi ile bürokrasi kavramının tezahürü gelişmiş ülkelerde kendini gösteren post modern dönemin hatta post modern öncesi dönemin yansımalarını gösterememiştir. Gelişmiş ülkelerin demokrasilerini geriden takip eden geri kalmış veya gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelerle arasındaki açığı kapatabilmek için gösterdikleri her refleks, demokrasiyi zaafa uğratacak ve bürokrasiyi daha da güçlendirecek bir paradoksu gündeme getirmiştir. Demokrasi daha ziyade evrimsel değişimler ışığında bugünkü anlamını bulurken, geri kalmış veya gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelerle arasındaki farkı kapatabilmek için demokrasi kavramının içini dolduran tüm olguları devrimsel bir biçimde kendi toplumlarına dayatma yolunu seçmişlerdir. Bahsi geçen paradoksun temel besleyici lokomotifini zaten kastedilen bu durum olmuştur.

Dolayısıyla çağdaşlık durumu, ne denli demokrasiyi gündeme getiriyorsa, o kadarda bürokrasiyi gündeme getirmiştir. Bürokrasi çağdaşlık gereği talep edilen demokrasinin bir anlamda öteki yüzü olarak karşımıza çıkmıştır (Oktay, 1998:243). Öteki yüzüdür, çünkü demokrasi ile bürokrasi arasındaki gerilimlerin temelinde, “araçsal aklın hâkimiyeti doğrultusundaki bürokrasinin, modern toplumun özellikleri açısından alternatifsiz kalması” yatmaktadır (Çınar ve Bayram, :11).

Nitekim az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin demokrasi imtihanındaki cevap bekleyen en çetin sorunu söz konusu ülkelerdeki alternatifsiz bir bürokratik yapılanmanın varlığıdır. Söz konusu ülkelerde yozlaşmış yönüyle bu bürokratik yapı demokratik süreçleri sabote etmekte ve bu sabotajı demokrasiyi koruma iddiası ile yaptığını ifade etmektedir.

SONUÇ

Gerçek şudur ki modern devlet bürokrasiyi zorunlu kılmıştır. Sanayi toplumunun bir fenomeni niteliğinde gelişen modern ulus devlet yapıları, gelişen bir para ekonomisinin varlığı ile birlikte ortaya çıkan kapitalist sistem ve beraberinde farklılaşan taleplerin karşılanması noktasındaki beklentiler, çoğu zaman ideolojik ya da siyasi (modernleşme ve kalkınma gibi) nedenlerle de birleşince, kimi idari meselelerin gereği gibi karşılanması için hâlihazırdaki bürokrasi, zorunlu bir örgütlenme biçimi olarak modern devletlerin karakteristik

niteliklerinden biri haline gelmiştir. Bireylerin eşitlik istekleri sonucu devlet fonksiyonlarının gayri şahsi düzeninin sağlanmasındaki elverişli araçsal konumu ise bürokrasinin demokratik yönetimlerde hayat bulan can damarlarından birini oluşturmuştur.

Velhasıl demokrasinin kendi varlığı için bürokrasiye ihtiyaç duyduğu doğrudur. Bu nedendir ki vatandaşların kamusal ihtiyaçlarının gereği gibi karşılanması noktasında – en azından daha iyisi bulunana kadar - bürokrasi zorunludur. Ne var ki, bürokrasinin kendi sistematik yapısı içerisindeki “gayrişahsi” ve “araçsal” konumu her zaman Weber’in öngördüğü biçimde işlememiştir. Bürokrasinin siyasal iktidar karşısındaki hukuk temelli sorumluluğu, aynı zamanda onu korunaklı bir yapı haline de getirebilmiştir. Geniş manada halka karşı siyasal iktidar vasıtasıyla dolaylı bir sorumluluğu olan bürokrasinin bu korunaklı özerk yapısı, kendi elinde tuttuğu uzmanlık ve dosya bilgisi gibi güç kaynakları ile de birleşince potansiyel iktidar alanlarına dönüşmüştür. Demokrasi ile bürokrasi arasındaki mevcut gerilimin temelinde ise bürokrasinin siyasal iktidar karşısındaki bu mücadelesinde gücü temerküz etme eğilimi vardır. Dahası, modern devletlerde bürokrasi hacimce genişlemiş, işlevleri artmış, toplumun bütününe kuşatmıştır.

Demokratik sistemler bu manada seçilmişlerin yetkilerini seçilmemişlerin inisiyatifine bırakmayacak bireysel özgürlüklere zarar vermeyecek mekanizmaları tesis etmek zorundadırlar. Nitekim demokrasi ile bürokrasi arasındaki gerilimin bu bir takım aracı kurumlar/yapılar (mediating structures) vasıtasıyla asgariye indirilmesi mümkündür. Kaldı ki, Gruber’in ifadesiyle bu yapının “vatandaşın eli” olmadan sağlanamayacağını da belirtmek gerekir (1987:13).

Şüphesiz bu görüldüğü kadar kolay olmayabilir. Belli bir ideoloji ile kendisini görevli kılan bürokrasinin her zaman demokratik ilkelerden daha üstün olarak gördükleri “üstün çıkarları” olacaktır. Bu kendi bürokratik çıkarları olabileceği gibi, belli bir siyasal görüş ile toplumu dizayn etme çabası da olabilir.

Bu nokta şu açıdan önemlidir; Eğer modern toplumlarda bireyi kuşatan bu bürokratik yapı keyfi bir tutumun içine girmişse, orada bireyin özgürlük ve eşitlik taleplerinden bahsetmek mümkün olmayacaktır. Sorunun aşılması ise bürokratik yapıların içsel reforma tabi tutulmasından geçmektedir. Etkin bir kamu yönetimini tesis etme açısından bürokrasinin gerekliliği ile demokratik bir sistem içerisinde bürokrasinin idamesinin zorunlu olarak devam

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 32 Eylül – Ekim 2012

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

ettirilebilmenin yolu zorunluluklar ve gerilimler temelinde bir dengeye bağlıdır. Sosyal bir yöneten sınıf bürokrasisinden işlevsel bir bürokrasiye geçmek için demokratik rejimlerin elindeki araçların çeşitliliği o denli çoktur ki, katılımcı, bireyin haklarını koruyan, eşitlik ve özgürlük meselelerinde duyarlı, varlığını halka hizmetten alan bir bürokrasi modelini tesis etmek imkan dahilindedir. Bunun için son zamanlarda ortaya konan adem-i merkeziyeti esas alan ve yönetsel açıklığı sağlayan yeni yönetim teknikleri ciddi birer örnektir. Siyasal iktidarın hesap verebilirlik, gerekçelendirme, bilgi verme ödevi gibi bir takım araçlarla da bürokrasinin halka karşı sorumlu bilincini geliştirmeye yönelik imkanları da bulunmaktadır. Yeni yönetim anlayışının, geleneksel yönetim anlayışındaki var olan kötü yönetim uygulamalarına çare olarak özellikle de bürokrasi konusundaki tutumu bu açıdan anlamlıdır. Ancak her halükarda bürokrasi ile demokrasi ilişkisinin bize dikensiz bir gül bahçesi sunacağını zannetmek de yanılgı olacaktır.

Belki de bürokrasi ile demokrasi arasındaki ilişkilere demokrasi zaviyesinden bakmak daha yararlı olacaktır. Mises'in ifadesiyle, “demokrasi, halkın hiçbir güçlkle karşılaşmaksızın faidelenebileceği bir mal değildir. Demokrasi, elde edilmesi ve muhafazası büyük ve çetin gayretlere ihtiyaç gösteren bir hazinedir.” (2000:114).

Öyle ki, hiçbir ekonomik yahut siyasal bir ideolojinin bürokratik yapılanmalara nüfuz etmesini haklı gösterecek bir sebebin demokratik sistemlerde anlamlı bir yanı yoktur. Demokratik bir sistemin bürokratik yapılanmalardan beklediği, değişen koşullara demokratik değerlerin dışına çıkmayacak çözümler üretmesidir. Aksi bir tutum demokrasiyi belli ülkelerde hiçbir zaman filizlenip gelişemeyecek bir makûs kadere bürokrasi eliyle mahkûm etmek demektir.

KAYNAKÇA

- ALBROW, Martin (1970), **Bureaucracy**, Pall Mall Pres, London.
- BALTACI, Cemal (2004), “Yeni Sağ Üzerine Bir Eleştiri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 9, S. 2, ss.359-373.
- BAYRAM, Kemal A. ve Kerim ÇINAR (2007), “İktidar ve Siyasetin Gölgesinde Bürokrasi ve Demokrasi İlişkisi: İdealler, Zorunluluklar, Gerilimler”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:9, Sayı:1, Haziran, s.11-24.
- BERGER, Peter L. (1999), “Günümüz Dünyasında Demokrasi” (Çev: Cevdet AYKAN), **Sosyal ve Siyasal Teori Yazıları**, Der: Atilla YAYLA, Siyasal Kitabevi, Ankara, s.23-31.
- COŞKUN, Bayram, Tuncer ASUNAKUTLU (2001), “Max Weber ve Bürokrasi Teorisi”, **Türk İdare Dergisi**, Yıl:73, Sayı: 432, Eylül, s.171-188.
- DEMİREL, Demokan (2006), “Küresel Eksende Devletin Yeni Kimliği Etkin Devlet”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 60, Ocak-Mart, s.105-128.
- DURSUN, Davut (2008), **Siyaset Bilimi**, Beta Basım Yayın, İstanbul.
- DÜĞER, İsmail Hakkı (1997), **İktisada Giriş**, Ekspres, Kütahya.
- ERYILMAZ, Bilal (1994), “Kamu Bürokrasisinin Denetlenmesinde Yeni Gelişmeler”, **Türk İdare Dergisi**, Yıl:66, Sayı:402, Mart, s. 69-93.
- ERYILMAZ, Bilal (2002), **Bürokrasi ve Siyaset**, Alfa Basım Yayın Dağıtım, Mart, İstanbul.
- GRUBER, Judith E. (1987), **Controlling Bureaucracies : Dilemmas in Democratic Governace**, University of California Pres, California.
- KAMENKA, Eugene (1989), **Bureaucracy**, Basil Blackwell, Oxford.
- LİJPHART, Arend (2006), **Demokrasi Motifleri** (Çev: Güneş AYAS ve Utku Umud BULSUN), Salyangoz Yayınları, İstanbul.
- LİPSON, Leslie (1999), “Demokrasi Felsefesi”, **Sosyal ve Siyasal Teori Yazıları**, Der: Atilla YAYLA, Siyasal Kitabevi, Ankara, s.23-31.

- MİSES, Ludwig Von (2000), **Bürokrasi** (Çev: Feridun ERGİN), Liberte Yayınları, 2. Bası, Ankara.
- MOUZELİS, Nicos P. (2003), **Örgüt ve Bürokrasi** (Çev: H. Bahadır AKIN), Çizgi Kitabevi, Eylül, Konya.
- MUTLUSU, Faruk A. ve Şerif ÖNER (1999), “Bürokrasi-Bürokrat-Siyaset İlişkisi ve Bürokratik Katılım”, **Türk İdare Dergisi**, Yıl:71, Sayı: 424, Eylül, s. 133-148.
- ÖZER, Ahmet (1999), “Bürokrat-Politikacı İlişkileri ile Ülkemizdeki İstisnai Memuriyet ve Valilik Sistemi Üzerine Görüşler”, **Türk İdare Dergisi**, Yıl:71, Sayı:423, Haziran, s. 1-25.
- RAADSCHELDERS, Jos C. N. (2003), **Government A Public Administration Perspective**, M.E. Sharpe, March, NY.
- SARTORİ, G. (1996), **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş** (Çev: T.KARAMUSTAFAOĞLU ve Mehmet TURAN), Yetkin Yayınevi, Ankara.
- SCHMİTTER, C. Philippe and T. Lyn KARL (1999), “Demokrasi Nedir, Ne Değildir?”, **Sosyal ve Siyasal Teori Yazıları**, Der: Atilla YAYLA, Siyasal Kitabevi, Ankara, s.3-15.
- TAYLOR, Frederick W. (2007), **Bilimsel Yönetimin İlkeleri** (Çev: H. Bahadır AKIN), Adres Yayınları, Ankara.
- WEBER, Max (2006), **Bürokrasi ve Otorite** (Çev:H. Bahadır AKIN), Adres Yayınları, Ankara.
- WILSON, James Q. (1996), **Bürokrasi – Kamu Kuruluşları Neyi, Niçin yaparlar** (Çev: Selçuk Yalçındağ, Doğan Canman, Yücel Ertekin), Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, Birinci Baskı, Mart, Ankara.
- YILDIRIM, Murat (2009), “Modernizm, Postmodernizm ve Kamu Yönetimi”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt:6, Sayı:2, ss. 380-397.